

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2024. № 7.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.7.42>

УДК 330.1+336.7

Р. А. Гриценко,

к. е. н., доцент кафедри банківської справи,

Державна навчально-наукова установа «Академія фінансового управління»

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-4023-330X>

ЕЛАСТИЧНІСТЬ ДОВІРИ

R. Grytsenko,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Banking,

State Educational-Scientific Establishment

the “Academy of Financial Management”

ELASTICITY OF TRUST

У ході дослідження визначено поняття трансакції довіри, а також суб'єкт, об'єкт і предмет трансакції довіри, запропоновано метод вимірювання еластичності довіри, подібний до вимірювання еластичності пропозиції, як відношення зміни величини довіри до відсотку зміни у репутації об'єкта довіри.

Обґрунтовано можливість застосування «трикутника трансакції довіри» для визначення подій, при яких трансакція довіри успішно відбуватиметься, в якій, ключовими факторами успішної трансакції є

репутація об'єкта трансакції довіри, привабливість предмету трансакції довіри та потреба суб'єкту в предметі трансакції довіри.

Встановлено фактори, які впливають на еластичність довіри, зокрема в фінансовій і банківській сфері, а також продемонстровано вплив факторів примусу та альтернативи вибору на виконання трансакції довіри.

Зроблено висновок про взаємозв'язок еластичності довіри, фінансової грамотності та ефективності роботи механізмів ринкової дисципліни.

Доведено існування декількох форм довіри: свідомої обізнаної, свідомої необізнаної та несвідомої – в залежності від обсягу інформації, наявної у суб'єкту трансакції та його здатності її обробляти і робити правильні висновки.

Numerous studies have shown the importance of the institution of trust for economic growth and its important role in the financial and banking sector, but identifying the mechanics of the institution of trust, how the transaction of trust takes place, and the possibility of measuring the elasticity of trust in financial and banking institutions, is an upcoming task for a holistic understanding of the institution of trust.

The study defines the concept of a trust transaction, as well as the subject, object and matter of the trust transaction, and proposes a method for measuring the elasticity of trust, similar to the measurement of the elasticity of supply, as the ratio of the change in the value of trust to the percentage change in the reputation of the trustee.

The author substantiates the possibility of using the "trust transaction triangle" to determine the events in which a trust transaction will be successful, in which the key factors of a successful transaction are the reputation of the object of the trust transaction, the attractiveness of the matter of the trust transaction and the subject's need for the matter of the trust transaction.

The author identifies the factors affecting the elasticity of trust, in particular in the financial and banking sectors, and demonstrates the impact of coercive factors and choice alternatives on the execution of a trust transaction.

It is concluded that the elasticity of trust, financial literacy and the effectiveness of market discipline mechanisms significantly influencing each other. Financial literacy improves the functioning of market discipline mechanisms, as understanding the financial statements and banks` risk-profile prevents depositors from being lured by banks efforts to attract deposits at high interest rates and thus expedites their removal from the market, which is exactly how market discipline mechanism is triggered.

The author proves the existence of several forms of trust: informed and conscious, conscious uninformed, and unconscious, depending on the amount of information available to the transaction subject and his ability to process it and come to the correct conclusions.

Ключові слова: *довіра, еластичність довіри, трансакція довіри, суб`єкт, об`єкт, предмет трансакції довіри, ринкова дисципліна, трикутник трансакції довіри.*

Keywords: *trust, elasticity of trust, trust transaction, subject, object, subject of trust transaction, market discipline, trust transaction triangle.*

Постановка проблеми. Численні дослідження довели важливість інституту довіри для економічного зростання, його важливу роль у фінансово банківській сфері, але виявлення механіки роботи інституту довіри, яким чином відбувається трансакція довіри, можливість вимірювання еластичності довіри, зокрема, до фінансово-банківських установ постає актуальним завданням для цілісного розуміння інституту довіри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням сутності довіри, її внутрішньої структури, співвіднесеності з різноманітними формами прояву, довіри як елементу соціального капіталу в економічному розвитку України

приділено увагу в дослідженнях Гейця В.М. [1] та Гриценко А.А. [2], дослідженню довіри як соціально-психологічного феномену – у дослідженні Лисенко Д.П. [3], логіко-історичному аналізу довіри в контексті соціально-економічних відносин, а також глобалізації та еволюції макроекономічної складової довіри присвячені дослідження Кричевської Т.О. [4, 5], ролі інституту довіри в подоланні фінансової кризи – в роботі Дидковської Т.В. [6], класифікації видів довіри в дослідженні Балюка О.В. [7], але можливості вимірювання еластичності довіри, визначенню таких понять як: транзакція довіри, суб'єкт, об'єкт та предмет транзакції довіри, а також виділенню форм довіри в залежності від ступеню обізнаності суб'єкта довіри ще не приділялось достатньої уваги.

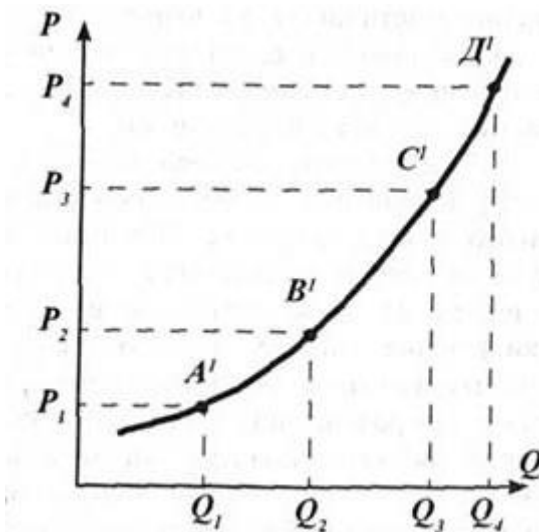
Постановка завдання. Необхідним завданням цього дослідження є обґрунтувати можливість вимірювання еластичності довіри, визначити механізм здійснення та компоненти транзакції довіри, а також встановити фактори еластичності і виявити можливі форми і стадії довіри.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з тим, що довіра по своїй природі є ближчою до кредиту: *«Довірою є і кредит. Власне, в перекладі з латинської кредит і є довіра»* [1, С.21], то за основу моделі вимірювання еластичності довіри можна взяти формулу еластичності пропозиції, оскільки у пропозиція товарів є подібною до пропозиції грошей – тобто до кредитування, яке, як ми з'ясували і є ознакою довіри.

Еластичність пропозиції (E_s) за ціною визначається відношенням відсотка зміни величини пропозиції товару (ΔQ_s) до відсотка зміни його ціни (ΔP):

$$E_s = \frac{\% \Delta Q_s}{\% \Delta P}$$

У випадку вимірювання еластичності довіри, у чисельнику $\% \Delta Q_s$ – буде представляти відношення зміни величини довіри (наприклад, обсяг депозитів чи міжбанківських кредитів які надають банку), а у знаменнику $\% \Delta P$ – відсоток зміни репутації банку.

Рис. 1. Графік еластичності довіри

Якщо показники по осі Q (довіра) реагують менше на зміни по шкалі P (репутація) – довіра нееластична, якщо показники по осі Q чутливо реагують на зміни по шкалі P – довіра еластична.

Коефіцієнт еластичності довіри – числовий показник, який відображає ступінь зміни обсягу розміщених ресурсів у відповідь на зміни в репутації банківської установи.

Вимірювати показники репутації доволі складно без використання різноманітних соціологічних моделей, але ми спробуємо показати очевидні взаємозалежності та фактори, які впливають на еластичність довіри.

Практичним прикладом нееластичної (але високої) довіри може бути довіра до банків, які належать відомим міжнародним фінансовим групам, материнські банки яких мають рейтинги інвестиційного класу від міжнародних рейтингових агентств. Виникнення регіональних репутаційних скандалів навколо таких банків фактично не призводить до відтоку депозитів чи зменшення довіри інших кредиторів, оскільки кредитори покладаються на оцінку репутації материнського банку, на його належне корпоративне управління, якість нагляду за ним з боку Європейського чи іншого авторитетного регулятора, об'єктивності та незалежності рейтингової компанії яка визначає рейтинг материнського банку.

Іншим прикладом може бути нееластична довіра у випадку, коли, у селищі знаходиться лише відділення одного банку і довіра до нього не чутливо реагує на репутаційні скандали, але вже через інші фактори – через відсутність альтернативи вибору.

Приклади «зважування» факторів, які впливають на довіру, можна спробувати проаналізувати на прикладі спроби людини погодувати з рук білочку у парку. Але, перед тим як описувати таку *трансакцію довіри*, якою ми будемо називати подію, коли особа приймає рішення про розміщення депозиту, а білочка бере запропоновану їжу, визначимо поняття *суб'єкту* трансакції довіри – яким є вкладники, будь-які інші кредитори та білочка; *предмету* трансакції довіри – яким розміщений депозит, або наданий банку міжбанківський кредит, чи їжа, у прикладі з білочкою; та *об'єкту* трансакції довіри – яким є банк в якому розміщується депозит, або надається міжбанківський кредит чи годувальник білочки у парку.

На той фактор, чи довірятиме білочка її годувальнику і чи підійде вона до нього взяти їжу, впливатимуть три фактори:

1. Поведінка годувальника, його зовнішній вигляд і рухи (репутація);
2. Кількість, смачність, чи корисність їжі яку він пропонує (привабливість предмету трансакції довіри);
3. Ступінь потреби (голоду білочки) у такій їжі у конкретний проміжок часу.

Наявність в цій моделі третього компоненту може також свідчити про те, що може виникати вимушена довіра, коли зовнішні фактори: голод, відсутність альтернативи, примушують суб'єкт трансакції довіряти об'єкту. Прикладом таких обставин може бути так званий «Стокгольмський синдром» – термін, що описує захисно-несвідомий травматичний зв'язок, взаємну або односторонню симпатію, що виникає між жертвою та агресором у процесі захоплення, викрадення та/або застосування або загрози насильства. Під впливом сильного переживання заручники починають співчувати своїм загарбникам, виправдовувати їхні дії і в кінцевому рахунку ототожнювати

себе з ними, переймаючи їхні ідеї та вважаючи свою жертву необхідною для досягнення загальної мети [8], тобто, вочевидь починають їм довіряти навіть тоді, коли примус зникає. Цей зв'язок виникає в наслідок відсутності альтернативи вибору і примусу. Інколи навіть від політиків можна почути фразу «ми вимушені довіряти», зокрема американський дипломат і політик Генрі Кісінджер у контексті міжнародної політики зазначив, що «довіра між державами часто стає вимушеною, але необхідною умовою для запобігання конфлікту» [9]. Ці приклади підтверджують можливість існування довіри під примусом, або за відсутності альтернатив. В певній мірі відсутність альтернативи і є примус.

В дослідженні Балюка О.В. виділявся такий вид довіри, як «довіра, що базується на загрозі покарання» [7], але зміст і механізми роботи цього виду довіри ще не були достатньо розкриті. Вочевидь, інститут довіри також безпосередньо пов'язаний із наявністю альтернатив вибору та примусом. Шукаючи підтвердження цієї тези у сфері банківської діяльності, можна зіткнутися з такою ситуацією, коли в маленькому селі може бути лише відділення одного банку, і обирати банк, якому ти довіряєш, а якому не довіряєш – взагалі не має сенсу, вибір є лише один. Запровадження цифрового банкінгу чи наявність інших альтернативних способів здійснення банківських операцій в цьому селі одразу суттєво впливає на механізм роботи інституту довіри, відкриваючи простір для його роботи. Цей випадок також цікавий для подальшого аналізу еластичності довіри, оскільки у окремих вкладників може бути настільки низька нееластична довіра до конкретного банку, що вони нададуть перевагу опції взяти машину і поїхати у місто, де існує більший вибір банків, яким вони довіряють більше. Але ця опція може бути доступна не усім.

Трикутник трансакції довіри. Як можна з'ясувати емпіричним шляхом, на успішне виконання трансакції довіри можуть впливати три групи факторів (див. Рис.2).

Рис. 2. Умови виконання трансакції довіри

Емпіричним шляхом можна також стверджувати, що трансакція довіри відбуватиметься, якщо задовольняються будь-які два, з трьох зазначених факторів.

Тобто, білочка підійде до годувальника, якщо вона буде голодною і їжа буде привабливою, навіть якщо поведінка людини буде її відлякувати, і вона також не підійде до годувальника, якщо в нього буде ідеальна поведінка, але в їжі не буде потреби та вона не буде привабливою.

З точки зору розміщення депозитів цей приклад також пояснюватиме чому інколи люди несуть гроші під дуже високі відсотки в банки з низькою репутацією, навіть розуміючи, що такі трансакції можуть бути вкрай ризиковими. І це роблять саме небагаті люди, для яких такі відсотки є ваговою частиною їх фінансового виживання, оскільки цей випадок буде представляти ситуацію з винятковою потребою трансакції. Люди з більшими доходами й відповідно меншим «голодом», в цій самій ситуації будуть більш обережними в таких трансакціях через відсутність її виняткової потреби.

На виняткову необхідність впливає ще один важливий фактор – доступність інших альтернативних об'єктів довіри. У випадку із маленьким селищем – це буде наявність інших відділень банків, розвиток каналів дистанційного (цифрового) банкінгу, або доступність автомобіля, або іншого транспорту, який дозволить з'їздити у місто з більшим вибором банків.

Таким чином, на виконання трансакції довіри впливатиме також доступність альтернативних об'єктів, при цьому, поняття наявності альтернативи вибору цілком є складовою фактору «виняткової потреби» і не є обособленим фактором.

Привабливість предмету трансакції довіри. Цей компонент в банківській системі, зазвичай, визначається доходністю депозиту чи інвестиції. Більш ризикові об'єкти (банки) вимушені підвищувати привабливість предмету довіри (депозиту), для того щоб досягти успішності трансакції довіри. Є такий вислів «купляти довіру», який в цьому випадку підходить до ситуацій, коли об'єкти трансакції довіри при низькій репутації за довіру доплачують грошима, тобто більш високими ставками по депозитам, або пропонуючи більшу доходність по очікуваній інвестиції. В цьому випадку, еластичність довіри впливатиме на те, наскільки суттєво банку прийдеться збільшувати відсоткові ставки у порівнянні із ступенем погіршення його репутації.

Разом з цим, узагальнюючі вищезазначені фактори, можна також зробити висновок, що на успішність трансакції довіри впливає обізнаність суб'єкту трансакції щодо притаманних для трансакції ризиків. Обізнана особа здатна більш якісно і комплексно порівняти можливі ризики втрати депозиту у вискорозизиковому банку, в порівнянні, наприклад, з альтернативними витратами на автомобіль, для того щоб розмістити депозит в іншому, менш ризиковому банку. Також, обізнана особа зможе надати збалансовану оцінку реальних ризиків при спробі «купити її довіру» підвищеними відсотковими ставками.

Через цю різноманітність сприйняття і обробки доступної інформації суб'єктами довіри, їх довіру можна поділити щонайменше на три різні форми:

1. Свідома обізнана – коли особа володіє достатньою інформацією і може об'єктивно її оцінювати.

2. Свідома необізнана – коли людина володіє певною інформацією, але не може дати її ґрунтовну професійну оцінку.

3. Несвідома – яка трапляється через вплив суто психологічних факторів, які особа логічно пояснити не може.

Вони можуть бути як обособленими формами, так і фазами довіри, коли від несвідомої довіри, збільшуючи власну компетенцію та збираючи більше інформації про об'єкт довіри, особа рухається від несвідомої до свідомої обізнаної довіри.

У зв'язку з цим, роль фінансової інклюдії у суспільстві зростає, оскільки одним з компонентів інклюдії є фінансова обізнаність [10]. Фінансова обізнаність також поліпшує роботу механізмів ринкової дисципліни, оскільки через розуміння фінансової звітності і проблем високоризикових банків вкладники не приваблюються їх зусиллями залучити депозити під високі відсотки і таким чином пришвидшують їх виведення з ринку, тобто спрацьовує механізм ринкової дисципліни, робота якого розглядалася в окремому дослідженні [11, С.58].

Фактори еластичності довіри. Все вищезазначене дає розуміння того, що довіра – це «живий» балансуєчий механізм, де на кожен окрему групу факторів може впливати низка чинників. Зокрема, на еластичність довіри до банківської установи з боку факторів репутації можуть впливати наступні фактори:

1. Наявність фінансово стійких власників банку.
2. Проведення аудиту в авторитетній міжнародній аудиторській компанії.
3. Демонстрація фактів відсутності зауважень та заходів впливу з боку регулятора.
4. Наявність компетентного менеджменту із гарною репутацією.
5. Медійна підтримка банку – отримання довіри від експертів, лідерів думок тощо.
6. Участь у системі гарантування вкладів.

Це лише низка факторів які лежать на поверхні. В фінансово-банківській сфері, як і в інших сферах життя, ще існує велика кількість факторів, які можуть впливати на довіру та її еластичність, через що, процес побудови будь-якого бізнесу частково перетворюється в процес побудови і збільшення його репутації.

Висновки:

1. Еластичність довіри можна вимірювати подібно до вимірювання еластичності пропозиції, коли чисельник буде представляти відношення зміни величини довіри, а знаменник – відсоток зміни репутації банку.

2. Необхідним є введення поняття трансакції довіри, а також суб'єкту, об'єкту і предмету такої трансакції. Трансакцією довіри можна визначити таку дію, як, наприклад, розміщення депозиту, коли суб'єкт трансакції (вкладник) приймає позитивне рішення про здійснення трансакції (розміщення депозиту) стосовно *предмету* трансакції довіри (депозиту) з *об'єктом* трансакції довіри (банком).

3. На успішність виконання трансакції довіри впливають три групи факторів і необхідним є дотримання щонайменше двох з них для досягнення успішності трансакції:

- рівень репутації об'єкта трансакції довіри;
- привабливість предмету трансакції довіри;
- потреба у суб'єкта в предметі трансакції довіри.

4. На успішність трансакції довіри можна впливати через наступні фактори:

- підвищувати репутацію об'єкту трансакції;
- підвищувати привабливість предмету трансакції;
- підвищувати потребу у суб'єкта в предметі трансакції довіри (зокрема, через усунення альтернативних варіантів).

5. Через різноманітність сприйняття і обробки доступної інформації, довіру можна поділити на три різні форми:

- свідомо обізнана – коли особа володіє достатньою інформацією і може об'єктивно її оцінювати.

- свідомо необізнана – коли людина володіє певною інформацією, але не може дати їй ґрунтовну професійну оцінку.

- несвідомо – яка трапляється через вплив суто психологічних факторів, які особа логічно пояснити не може.

Вони можуть представляти як обособлені форми довіри, так і бути різними фазами довіри, коли від несвідомої довіри, збільшуючи власну компетенцію чи збираючи більше інформації про об'єкт довіри, особа рухається від несвідомої до свідомої довіри.

6. Рівень фінансової грамотності є визначальним фактором для об'єктивного вимірювання суб'єктом трансакції необхідних параметрів трансакції довіри, у зв'язку з чим, важливим є розвиток фінансової інклюзії у суспільстві. Рівень фінансової грамотності стає також одним із ключових компонентів ефективної роботи механізмів ринкової дисципліни.

Література

1. Геєць В.М. Довіра як елемент соціального капіталу в економічному розвитку України. Економічна теорія. 2010. №3. С. 8.

2. Гриценко А. А. Внутрішня структура довіри. Економічна теорія. 2010. № 3. С. 20–26

3. Лисенко Д. П. Довіра як соціально-психологічний феномен. Теорія і практика сучасної психології. 2018. № 3. С. 123–126.

4. Кричевська Т.О. Глобалізація й еволюція макроекономічної складової довіри державі. Економічна теорія. 2010. № 3. С. 80-88.

5. Кричевська Т.О. Логіко-історичний аналіз довіри в контексті соціально-економічних відносин. Економічна теорія. 2009. № 3. С. 5–18.

6. Дідківська Т. В. Роль інституту довіри в подоланні фінансової кризи / Т. В. Дідківська // Економічна теорія. 2010. № 3. С.103–108.

7. Балюк О. Джерела довіри в економічних системах. Соціологія в ситуації соціальних невизначеностей: Тези доповідей учасників I Конгресу Соціологічної асоціації України. - Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. - 476 с.

8. Вікіпедія. Стокгольмський синдром. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Стокгольмський_синдром (дата звернення 01.07.2024).

9. Henry Kissinger. Diplomacy. URL: <https://archive.org/details/diplomacy-by-henry-kissinger-z-lib.org/mode/2up> (дата звернення 01.07.2024).

10. Фінансова інклюзія. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Фінансова_інклюзія (дата звернення 01.07.2024).

11. Гриценко Р.А. Теоретичні аспекти організації банківського нагляду в сучасних умовах. Вісник Національного банку України. 2005. №4. С. 57-59.

References

1. Heiets, V.M. (2010), "Trust as an element of social capital in the economic development of Ukraine", *Ekonomichna teoriia*, vol. 3, p.8.

2. Hrytsenko, A. A. (2010), "Internal structure of trust", *Ekonomichna teoriia*, vol. 3, pp. 20–26

3. Lysenko, D. P. (2018), "Trust as a socio-psychological phenomenon. Theory and practice of modern psychology", *Ekonomichna teoriia*, vol. 3, pp. 123–126.

4. Krychevska, T.O. (2010), "Globalization and evolution of the macroeconomic component of trust in the state", *Ekonomichna teoriia*, vol. 3, pp. 80–88.

5. Krychevska, T.O. (2009), "Logical-historical analysis of trust in the context of socio-economic relations", *Ekonomichna teoriia*, vol. 3, pp. 5–18.

6. Didkivska, T. V. (2010), "The role of the institution of trust in overcoming the financial crisis", *Ekonomichna teoriia*, vol. 3, pp. 103–108.

7. Balyuk, O. (2009), "Sources of trust in economic systems", *Sotsiologhiia v situatsii sotsial'nykh nevyznachenostej: Tezy dopovidej uchasnykiv. I Konhres Sotsiologichnoi asotsiatsii Ukrainy* [Sociology in a situation of social uncertainties: Abstracts of the reports of the participants. 1st Congress of the Sociological Association of Ukraine], Kharkiv National University, Ukraine, p. 476.

9. Wikipedia (2024), "Stockholm syndrome", available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Stockholm_syndrome (Accessed 1 July 2024).

8. Kissinger, H. (2018), "Diplomacy", available at: <https://archive.org/details/diplomacy-by-henry-kissinger-z-lib.org/mode/2up> (Accessed 1 July 2024).

10. Wikipedia (2024), "Financial inclusion", available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Financial_inclusion (Accessed 1 July 2024).

11. Hrytsenko, R.A. (2005), "Theoretical aspects of the organization of banking supervision in modern conditions", *Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy*, vol. 4, pp. 57–59.

Стаття надійшла до редакції 03.07.2024 р.